

Lillkyrka kyrkas kyrkogård

Härd L2025:84 (& L2020:6218)

Hägnad L2025:82

Ekeberg 1:7

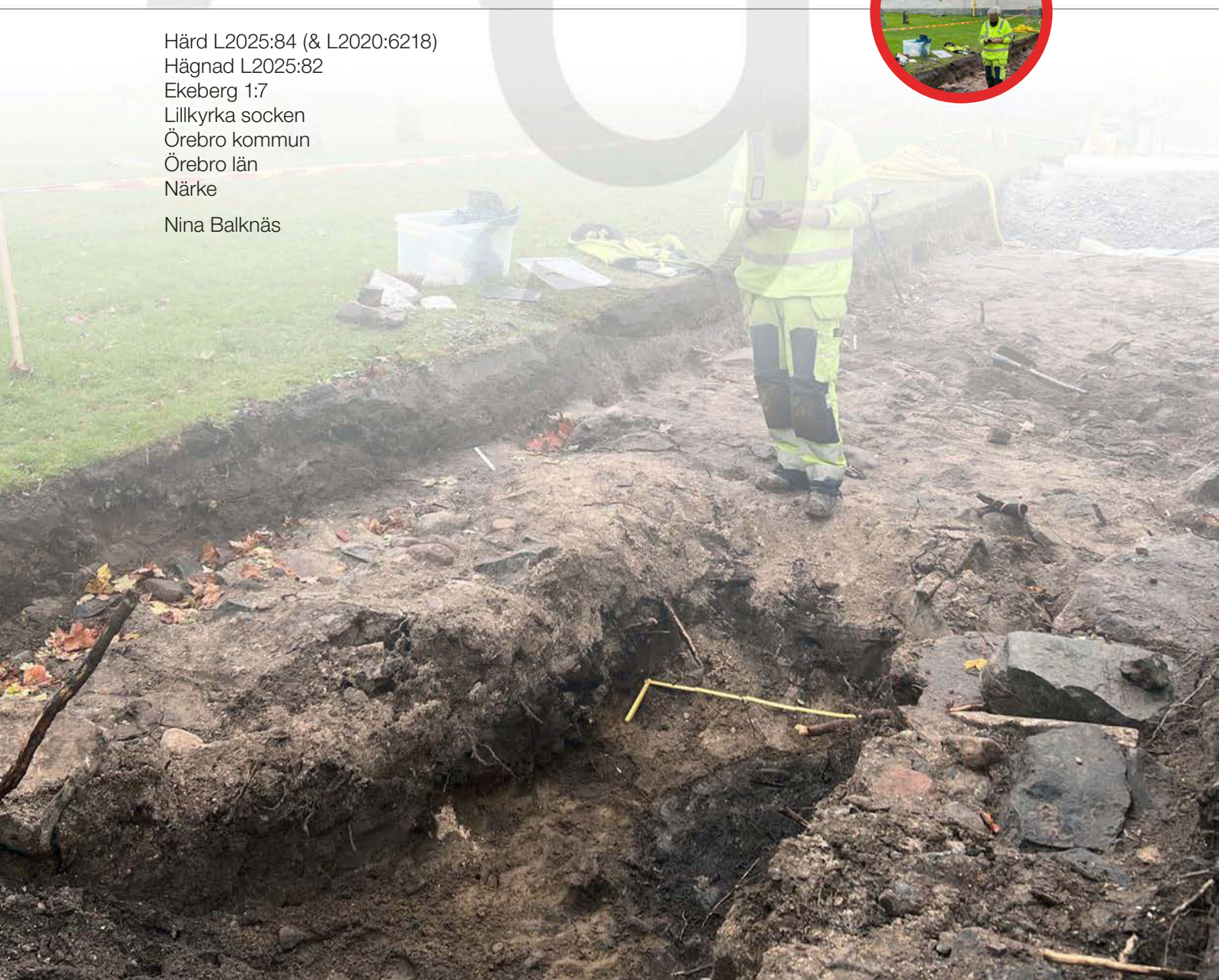
Lillkyrka socken

Örebro kommun

Örebro län

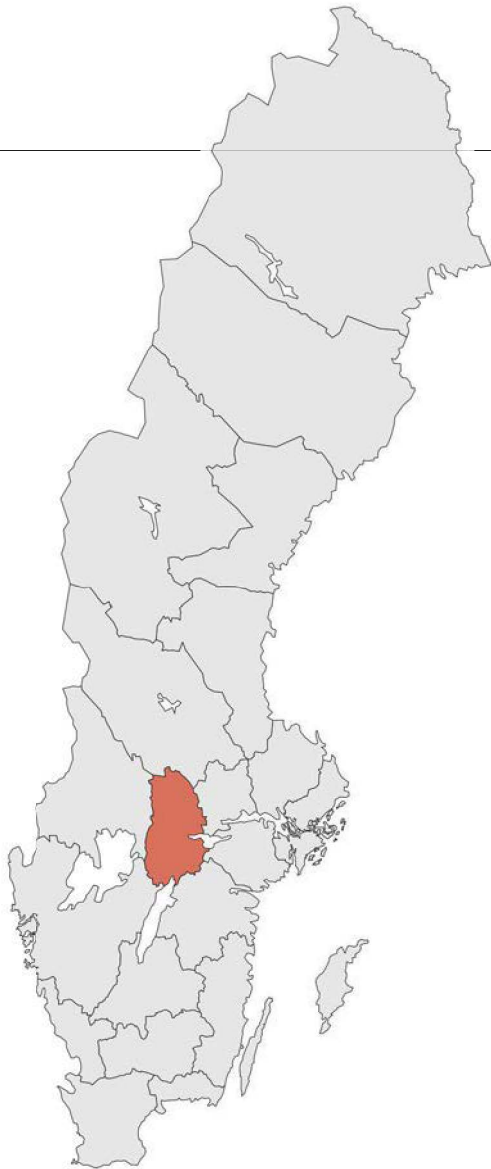
Närke

Nina Balknäs

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB
Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro
Telefon 019-609 04 10
www.arkeologgruppen.se
arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översiktskarta över Sverige med
Örebro län markerat i rött.

© 2025 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2025:06
Lst dnr 431-3659-2023

Författare	Nina Balknäs
Kvalitetsgranskning	Tobias Vinoy
Grafisk form	Nina Balknäs
Omslagsfoto	Projektledaren i dokumentationstagen. I förgrunden syns härden A286 och stolphålet A293. Foto från nordnordväst.
Foto	Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2025:06

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKNINGSÖVERVAKNING

Lillkyrka kyrkas kyrkogård

Härd L2025:84 (& L2020:6218)

Hägnad L2025:82

Ekeberg 1:7

Lillkyrka socken

Örebro kommun

Örebro län

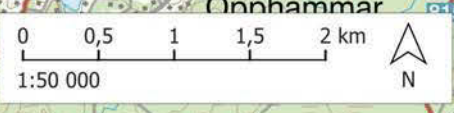
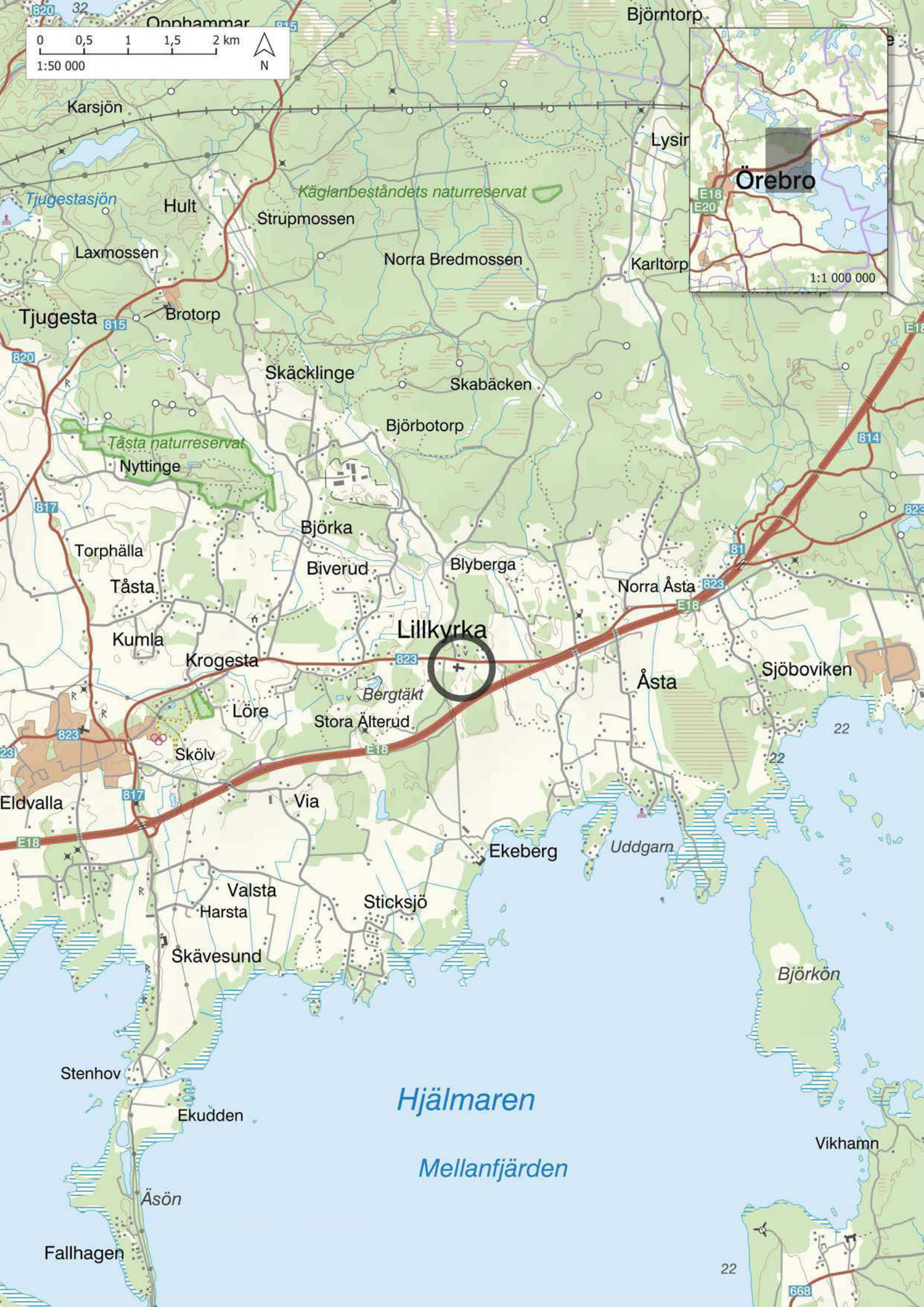
Närke

Nina Balknäs

Lst dnr 431-3659-2023

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattande inledning.....	5
Bakgrund och kulturmiljö.....	5
Fornlämningsmiljö och tidigare arkeologiska insatser.....	5
Den lilla kyrkan.....	7
Syfte.....	9
Metod och genomförande.....	9
Resultat.....	12
Analyser.....	17
Tolkning.....	18
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen.....	20
Tekniska och administrativa uppgifter.....	21
Referenser.....	22
Förteckning över figurer.....	23
Förteckning över tabeller.....	23
Förteckning över bilagor.....	23
Bilagor.....	24
<i>Bilaga 1. Schakttabell.....</i>	<i>24</i>
<i>Bilaga 2. Anläggningstabell.....</i>	<i>25</i>
<i>Bilaga 3. Fyndlista.....</i>	<i>27</i>
<i>Bilaga 4. Arkeobotanisk analys.....</i>	<i>28</i>
<i>Bilaga 5. Vedartsanalys.....</i>	<i>30</i>
<i>Bilaga 6. ¹⁴C-analys.....</i>	<i>31</i>

Hjälmaren

Mellanfjärden

SAMMANFATTANDE INLEDNING

Under hösten 2023 genomförde Arkeologgruppen en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning i anslutning till Lillkyrka kyrka. Arbetet skedde på uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län. Beslut fattades den 16 augusti 2023 (dnr 431-3659-2023). Då det blev stopp i en brunn i anslutning till församlingshuset i samma veva som schaktningsövervakningen var igång gjordes en muntlig överenskommelse att Arkeologgruppen skulle närvara även vid schaktgrävning för lagning av brunn. Kostnadsansvar bars av Svenska kyrkan, Hovsta Pastorat.

Vid schaktningsövervakningen påträffades en grav som endast dokumenterades i plan och en del av en äldre kyrkogårdsmur. Muren överlagrade lämningar av boplatskaraktär. En härd har daterats till 1325–1434 e. Kr. (2 sigma) och ett stolphål till 261–534 e. Kr. (2 sigma). I fyllningen fanns tegel, trä och bruk vilket innebär att kolet inte speglar stolphålets brukningstid. I övrigt fanns spridda rester av aktiviteter från historisk tid.

Undersökning och rapportering har följt förfrågningsunderlag och undersökningsplan i alla avseenden utom att den skriftliga rapporten har försenats.

BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

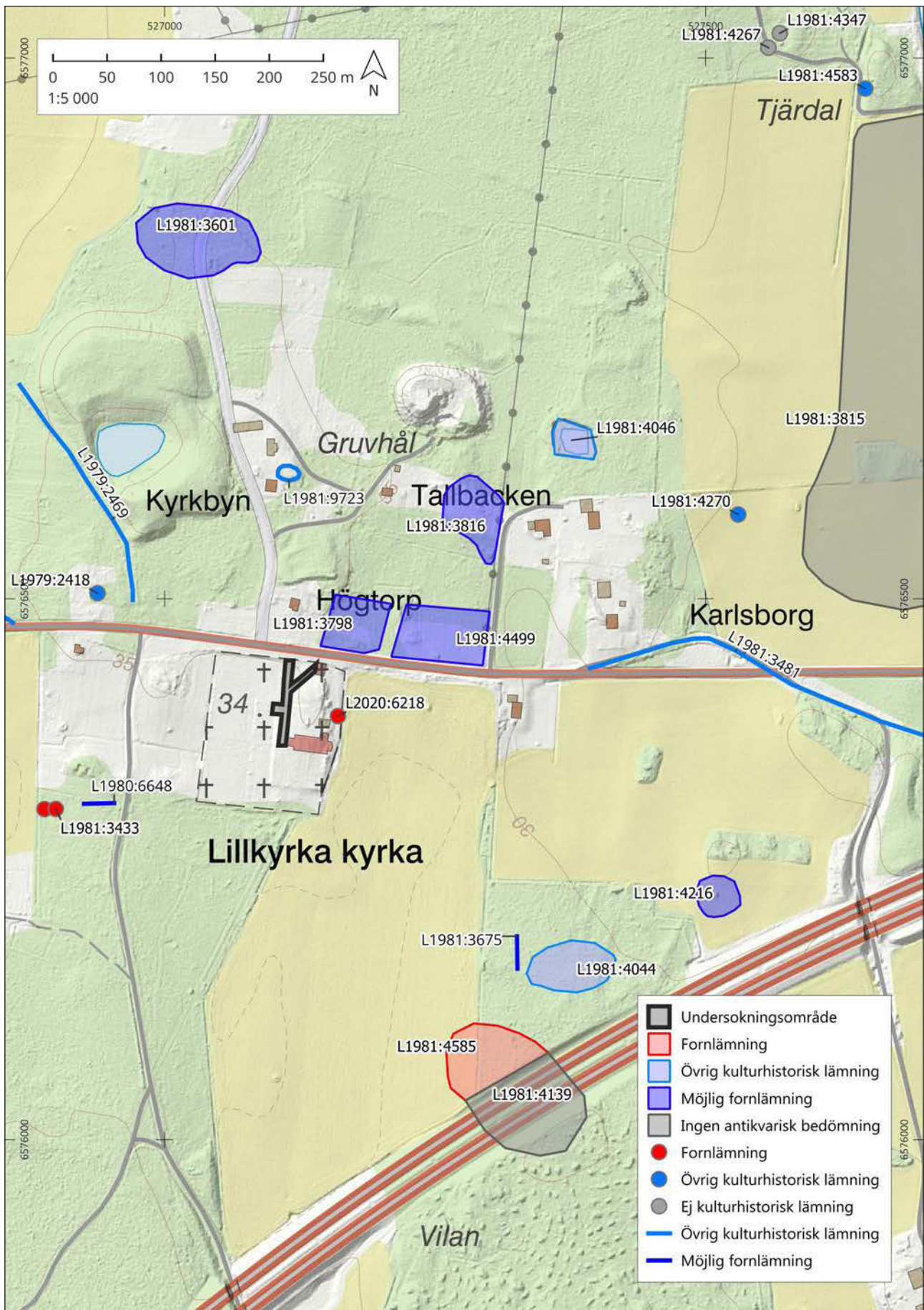
Lillkyrka kyrka ligger i en fornlämningstät bygd norr om Hjälmaren. Kyrkan som har gett namn till socknen ligger inom Ekeberg säteris ägor. Säteriet är beläget 2 kilometer söder om kyrkan, vid Hjälmarstranden. Både kyrkan och säteriet har medeltida anor (Sárkány 1971). Namnet Lillkyrka är tidigast belagt som Litliokirkio år 1300 (Ortnamnsregistret, id 3340638). Kyrkan har troligen fått sitt namn efter jämförelse med Glanshammars kyrka (Esbjörnson 2000).

Fornlämningssmiljö och tidigare arkeologiska insatser

Fornlämningssmiljön runt Lillkyrka kyrka består huvudsakligen av sentida lämningar. Norr om kyrkan finns flera lägenhetsbebyggelser, bland annat från en fattigstuga (L1981:3798) samt ålderdomshem och skolhus (L1981:4499). Det finns också två gruvhål, varav det ena från brytning av marmor (L1981:4046).

Cirka 200 meter västsydväst om kyrkan finns två kalkugnsruiner (L1981:3433, L1981:3434). Lämningar från det äldre odlingslandskapet syns i fägatan L1979:2469, hägnaden L1980:6648 och den fossila åkern L1981:4044. Invid den fossila åkern finns även en hålväg (L1981:3675). En äldre färdväg, Ramstigen, utgör delar av den medeltida vägsträckningen mellan Örebro och Arboga. Den har passerat förbi kyrkan och finns bevarad både nordväst och nordöst därom (L1981:3481, L1981:3481). Sydöst om kyrkan, cirka 350 meter bort, finns

Figur 1 (föregående sida). Översiktskarta med schaktningsövervakningen markerad inom svart cirkel. Skala 1:50 000. Insticksfil i skala 1:1 000 000.

Figur 2. Undersökningsområdet med lämningar i Kulturmiljöregistret. Skala 1:5 000.

en boplats med oklar datering (L1981:4585) som förundersöktes av UV Bergslagen år 2003. Närmsta järnåldersgravar ligger 800 meter nordnordöst om kyrkan (grav- och boplatssområde med stensättningar och en skärvtenshö, L1981:4127) (Kulturmiljöregistret). Det finns ingen känd tidigmedeltida bebyggelse som kan kopplas till kyrkan, men vid den arkeologiska undersökningen i form av schaktningsövervakning som Arkeologgruppen genomförde år 2020 påträffades en härd som har ¹⁴C-daterats till 1037–1208 e.Kr. med 2 sigma. I härden fanns keramikfragment från en oljelampa i östersjökeramik (Balknäs 2020; Brorsson muntligen).

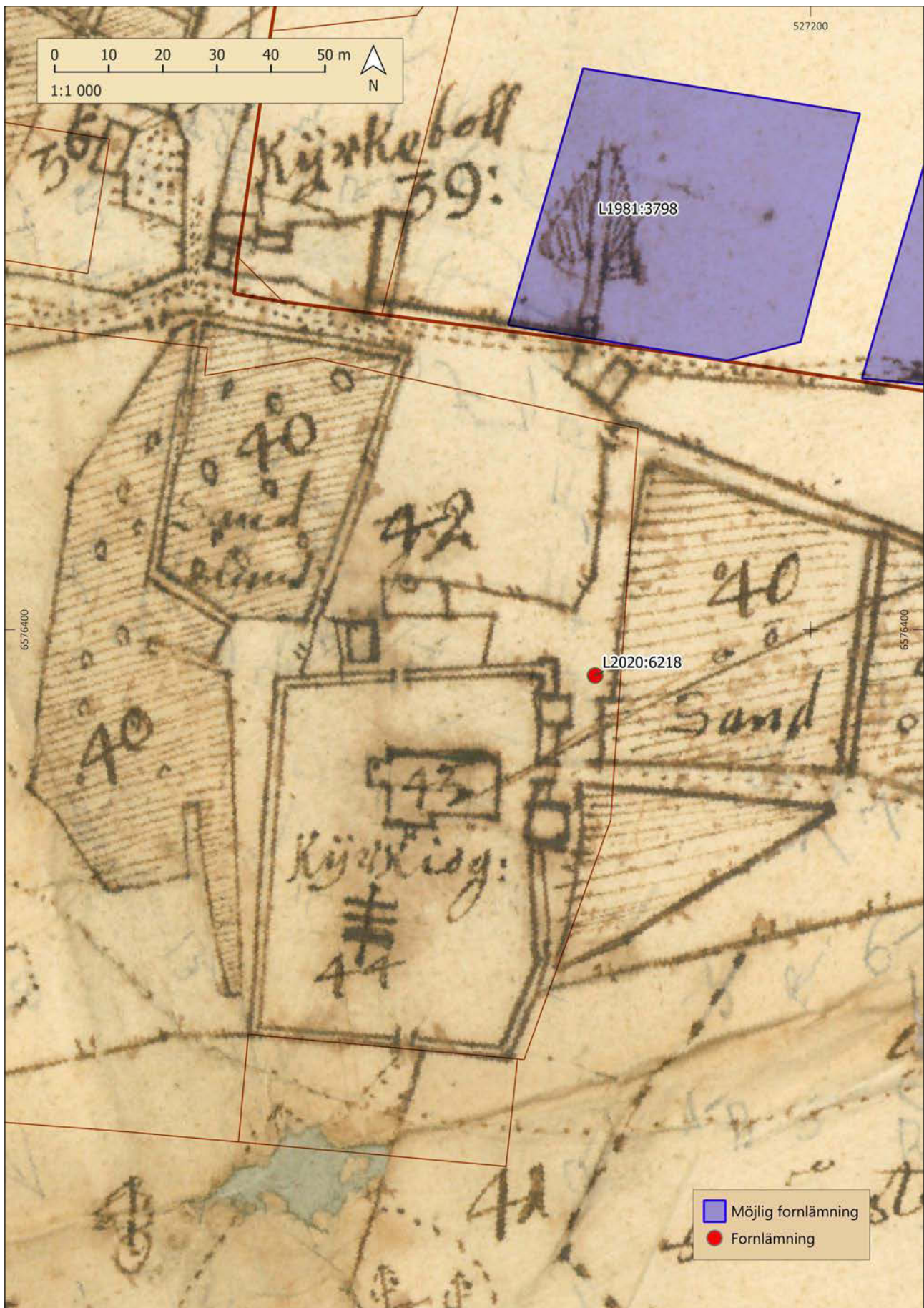
Den lilla kyrkan

Den äldsta stenkyrkan uppfördes troligen i slutet av 1100-talet. Det var en liten kyrka med smalt kor och västtorn. En "efterrättelse" skriven efter 1781 års ombyggnad anger att "Den äldsta kyrkan, har varit ganska liten, och synes på hvalfvet, at den trenne gångor varit i längden ökad. At döma af märken utj muren, lærer den första kyrkan alena varit 15 alnar lång, och bredden omkring 8 alnar (förf. anm. motsvarande 9×4,8 meter)." Hur koret sett ut är okänt. Från den äldsta kyrkan finns en romansk dopfunt bevarad. (Sárkány 1971:718f)

Kyrkan har byggts om och renoverats ett flertal gånger. Under senmedeltid breddades koret till samma bredd som långhuset och i början av 1600-talet breddades kyrkan åt söder och blev tvåskeppig. År 1781 var det dags för en ny ombyggnad då kyrkan förlängdes åt öster och väster. Delar av de äldre murrarna, tornet och valven revs. Samtidigt tillkom sakristian i nordöst. Ett nytt torn byggdes år 1829. Restaureringar har därefter skett åren 1915–1916 och 1959–1960 (Bonnier & Ullén 1970–1972; Sárkány 1971).

Den äldsta kartan är från år 1660 (LMA 18-lil-11). I den ses en mindre kyrka omgärdad av en mur med tre öppningar. Sárkány (1971:713) skriver att det enligt kyrkans räkenskaper år 1737 fanns en port från Ekeberg i söder och en från Götarsvik i norr. I kartan från år 1660 ses istället tre ingångar. Den östra porten, som förefaller vara huvudingång, flankeras av två kyrkbodar: en tiondebod och ett bårhus (Sárkány 1971:714). I norr leder porten till en inhägnad som har en byggnad i västra delen och en särhägnad (eller byggnad?) i direkt anslutning norrut. Sannolikt rör det sig om ett stall. Norr om stallet finns hage/äng (nr 42) och i hagens nordöstra hörn finns en mindre byggnad, sannolikt en bod. "Boden och stallet här wijd kyrkan" såldes år 1756 (ibid.).

Vid en utvidgning av kyrkogården påbörjades den nuvarande kyrkogårdsmuren byggas med start på 1780-talet. Den norra delen stod klar först år 1822, vilket förklarar att den äldre muren fortfarande syns i kartan år 1810 (se figur 12).

Figur 3. Karta från år 1660. Skala 1:1 000.

SYFTE

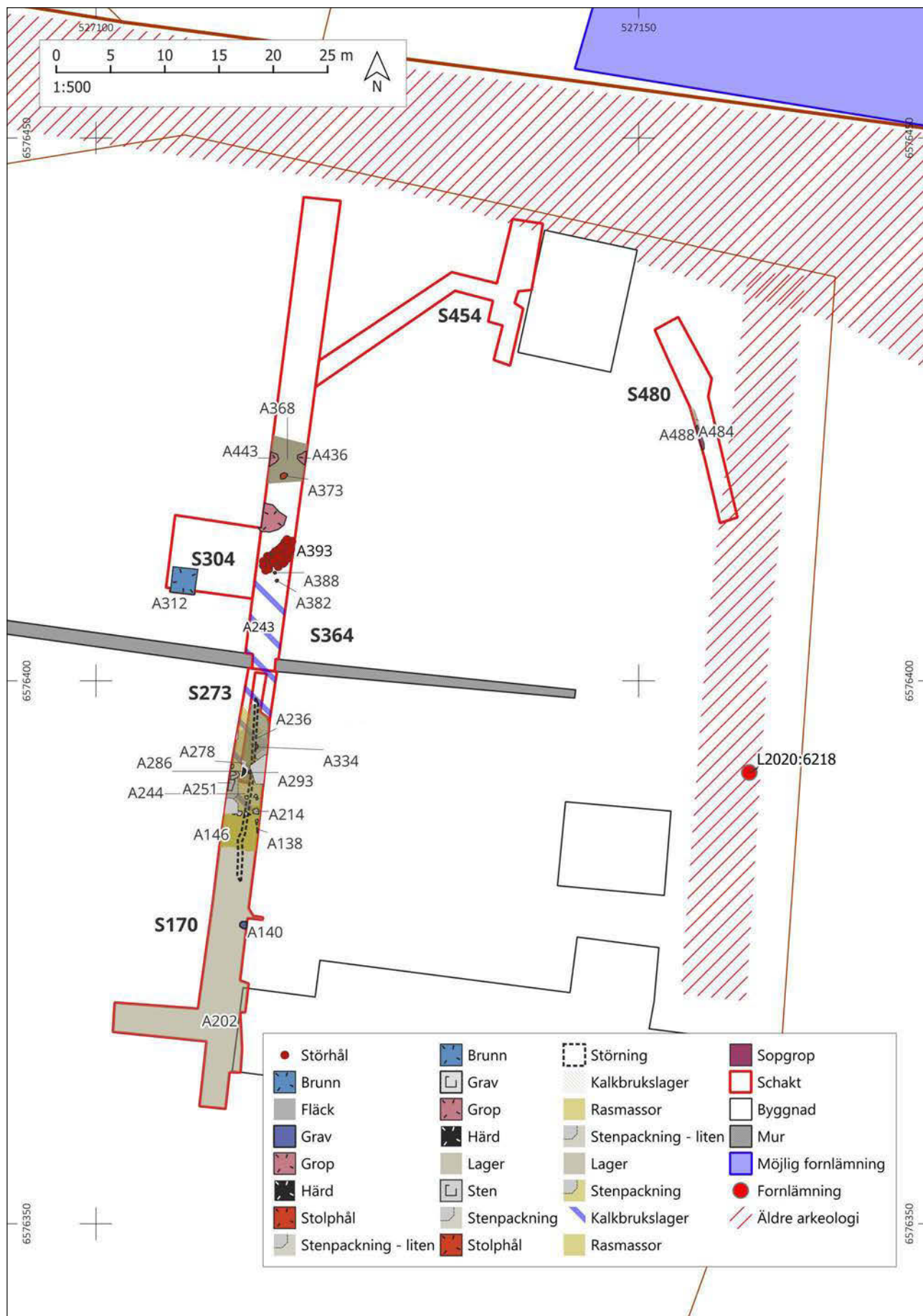
Undersökningen har genomförts i form av schaktningsövervakning enligt anvisningarna i Länsstyrelsens generella förfrågningsunderlag för år 2023. Där stipuleras att "Undersökningen ska vara av vetenskapligt god kvalitet och genomföras till en kostnad som inte är högre än vad som är motiverat med hänsyn till omständigheterna".

Arkeologiska schaktningsövervakningar innebär att en arkeolog närvarar i samband med schaktning. Om arkeologiska lämningar framkommer stoppar arkeologen temporärt schaktningen så att lämningarna kan undersökas och dokumenteras före de schaktas bort. I och med schaktningsövervakningens karaktär av direkt dokumentation utan föregående kunskap om vad som kommer påträffas är det omöjligt att formulera specifika frågeställningar. Arbetet handlar istället om att identifiera lämningar, datera dem och förstå vilken typ av aktivitet de representerar.

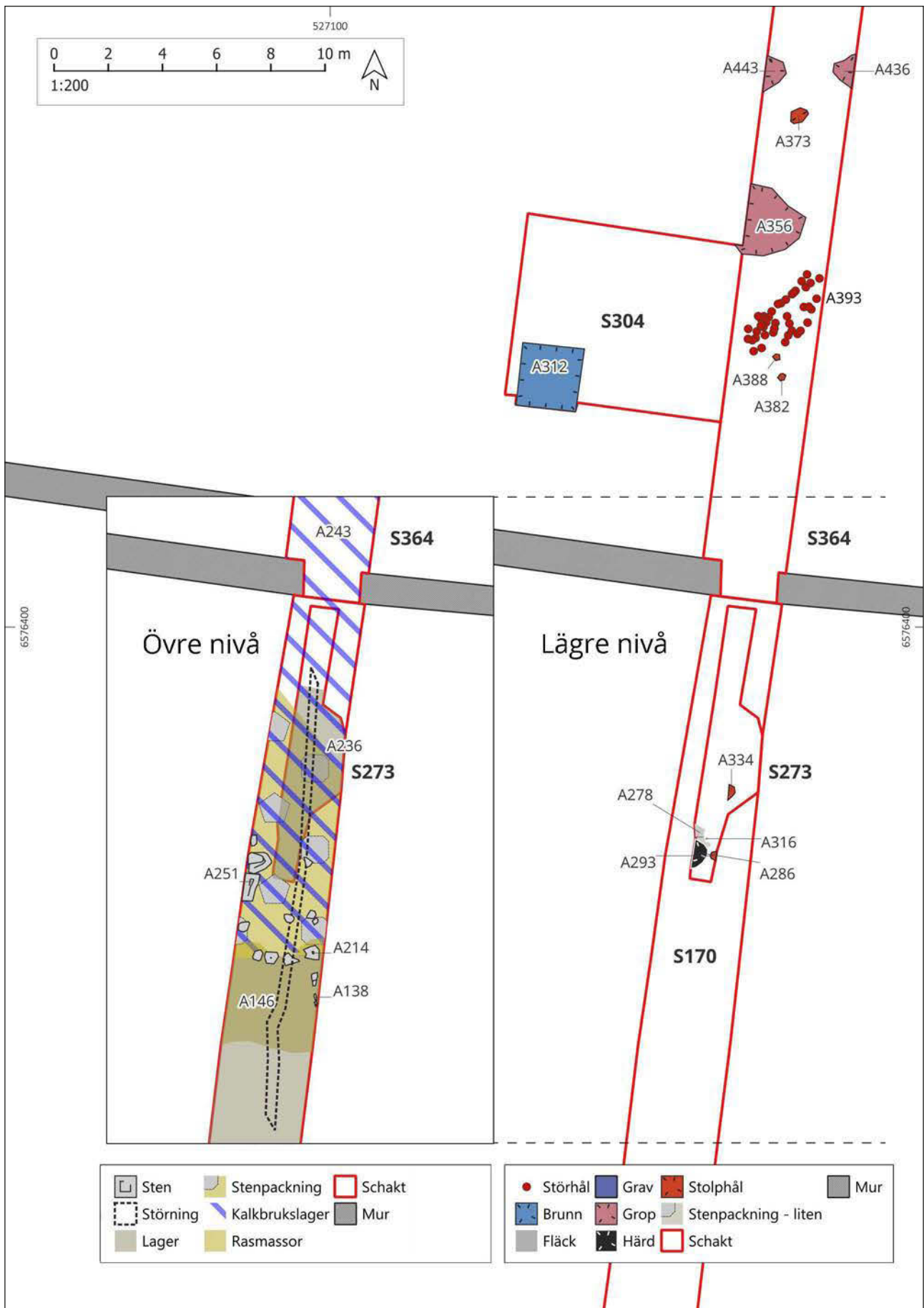
METOD OCH GENOMFÖRANDE

Schaktning skedde skiktvis ned till det djup som arbetsföretaget krävde, vilket var 0,3–0,7 meter. Söder om kyrkogårdsmuren grävdes ett mindre djupschakt till 1,1 meters djup i avsikt att klargöra stratigrafi och lagerföljd. I öster grävdes ett äldre ledningsschakt upp. Det schaktet var 1,4 meter djupt. Bredden på schakten varierade från 1,5 till 3,5 meter där det senare måttet avser det stora, nord-sydliga schaktet i gången till kyrkan.

Då lämningar påträffades avstannade schaktningen tillfälligt för dokumentation. Dokumentationen skedde digitalt i appen Arkeo. Inmätningar gjordes med RTK-GPS. Efter fältarbetets avslut sammanlänkades dokumentation och inmätningar i Qgis. Fotografier togs digitalt.

Figur 4. Schakt och anläggningsplan. Rödskrifferade ytor är äldre arkeologiska insatser. Skala 1: 500.

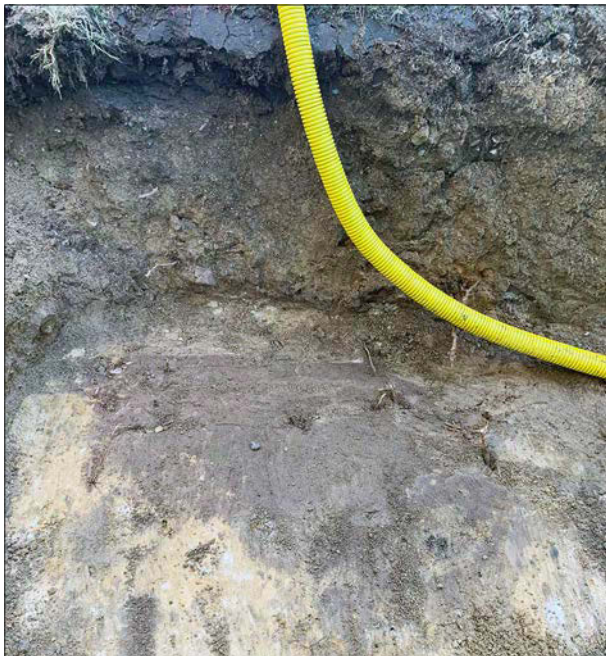

Figur 5. Anläggningsplan över området med stratigrafi. Skala 1:200.

RESULTAT

Den totala ytan som schaktades var 475 kvadratmeter, fördelat på cirka 130 löpmeter. Mestadels innehöll schakten olika lager av påförda massor. Endast ett mindre provschakt (S273) maskingrävdes ned till steril undergrund (se figur 5). Schaktet var beläget direkt söder om kyrkogårdsmuren.

I den södra delen av schaktet, vid kyrkan och norrut, fanns ett lager med siltig sand (A202) som förefaller vara del av en markberedning för en om- och tillbyggnation. I lagret fanns en mindre mängd ben av människa. Under lagret fanns en nedgrävning, tolkad som en grav (A140), som var nergrävd genom den sandiga alven i östra schaktkanten. Fyllningen bestod av brun sandig silt med enstaka kol och grus i ytan. Graven dokumenterades endast i plan eftersom schaktet inte behövde grävas djupare.

Figur 6. Grav A140 sedd från väster.

Vid 10 meter norr om kyrktornet överlagrades markberedningslagret A202 av ett raseringslager (A146). Raseringslagret övergick i sin tur efter 3 meter mot norr i en stenpackning (A251) med 0,3–0,6 meter stora stenar. Enstaka stenar i västra schaktväggen var upp till 1 meter stora. Flertalet stenar var sprängsten. En av stenarna hade ett borrhål. Då stenpackningen i fält primärt tolkades som en grund så rensades stenarna fram. Det visade sig då att fyllningen mellan stenarna var lös och bestod av lager A243. Lagret innehöll luckert kalkbruk (F1) uppblandat med brun sandig silt och enstaka stenar som var runt 0,1 meter stora. Lagret avtog gradvis mot norr i den västra delen. I den östra delen var lagret istället kompakt, som en matta över stenpackningen A251. I lagret fanns enstaka fragment yngre rödgods (F2, F3).

Figur 7. Stenpackning A251 och kalkbrukslager A243 sedda från nordöst.

Figur 8. Sektion genom A251, A243 och A236, västra schaktväggen i schakt S273.

Figur 9. Lodfoto över härd A286, stenpackning A278, stolphål A293.
Norr nedåt i bild.

I syfte att förstå lämningen grävdes ett smalt djupschakt (S273). Sektionen visade att lagerföljden bestod av 0,3 meter stenpackning A251 och kalkbrukslager A243 över ett 0,25 meter tjockt lager av mörkt brungrå, sandig silt med inslag av trä och kol (A236). En ^{14}C -analys på kol gav en efterreformatorisk datering (se Analyser, bilaga 5). I botten av schaktet fanns undergrunden som bestod av gul sand. Genom undergrunden var tre anläggningar grävda: en härd och två stolphål. Det fanns också en rund kolfläck och en mindre stenpackning.

Härden A286 var en grophärd som fortsatte utanför den västra schaktväggen. Den framtagna delen undersöktes. Den mätte 1,05×0,6 meter och var 0,18 meter djup. Sektionen visade raka väggar och plan botten. Fyllningen bestod av lite melerad, mörkbrun, fet sandig silt med stort inslag av kol och lite gult bruk (F4). I fyllningen fanns också knytnävsstora stenar, varav enstaka var skärvigga. En tydlig krans bestående av 0,05–0,17 meter stora stenar fanns i norr och öster. Fynd utgjordes av en nål utan huvud (F9), oidentifierade järnklumpar och två spikar samt två små, obrända benbitar av djur och bränd lera (F5). En möjlig kvartskärna fanns också (F6). Kol från härden har daterats till 1325–1434 e. Kr. med 2 sigma. En stenpackning (A278) anslöt till härden i norr. Stenpackningen var 0,6x0,6 meter stor och bestod av 0,07 till 0,2 meter stora naturstenar. Den var anlagd direkt på undergrunden. Invid stenpackningen fanns en 0,12 meter stor, rund kolfläck (A316). Det rör sig sannolikt om ett äldre stenlyft.

Stolphålet A293 fanns direkt öster om härden. Det mätte 0,3 meter i diameter och var 0,2 meter djupt. Fyllningen bestod av gråbrun sandig silt med inslag av kol, tegel och bruk. Även en glassmälta samt fiskben och fiskfjäll noterades vid den makrofossila analysen. Smältan utgjordes antingen av glas-slagg eller sekundärt smält glas (se Analyser, bilaga 3). En ¹⁴C-analys gav dateringen 261–534 e. Kr. med 2 sigma, vilket beaktat inklusionerna inte speglar stolphålets brukningstid.

Stolphålet A334 var 0,45 meter i diameter och 0,14 meter djupt. Fyllningen bestod av gråbrun sandig silt med enstaka småsten och små inslag av tegelfnyk och kalkbruk. I ytan fanns ett litet obränt ben.

Utanför kyrkogårdsmuren fanns ett område med två stolphål och en större mängd störhål. Stolphålen (A382 och A388) var runda, 0,2 respektive 0,25 meter i diameter och som mest 0,1 meter djupa. Profilerna var skålade. Fyllningen i båda stolphålen bestod av brungrå sandig silt med småsten som skoning. I A388 fanns rester av stolpen bevarad. Direkt norr om stolphålen fanns ett myller av störhål (A393) som var upp till 0,1 meter i diameter stora.

Figur 10. Sektion genom gropen A356. Foto från norr.

Norr om störhålen fanns en stor grop (A356). Profilen hade förhållandevis raka väggar och plan botten. Fyllningen bestod av brungrå sandig silt med enstaka kolfnyk, sten och tegelkross genom hela fyllningen. Nedgrävningen var 1,5 meter stor, men ytligt låg fyllningen som ett lager vilket sträckte sig över en 2,5 meter stor yta.

Ytterligare ett par meter norr om dessa anläggningar påträffades ett väl avgränsat lager (A368) som var 4,5 meter långt i schaktet. Det bestod av 0,1 meter relativt luckert kalkbruk över 0,2 meter brungrå sandig silt. Under lagret fanns två gropar (A436, A443) varav den ena innehöll en $0,8 \times 0,5$ meter stor sten. Där fanns också ett 0,6 meter stort stolphål (A373). Det var 0,2 meter djupt och hade en fyllning av brungrå sandig silt med rest av stolpen. Utmed sidorna och i botten fanns småsten.

Öster om församlingshemmet grävdes ett schakt i syfte att åtgärda ett stopp i en vattenledning. Således placerades schaktet i redan grävda ytor. I den västra schaktväggen fanns en 1,8 meter lång remsa med kulturpåverkad sandig silt (A484) som innehöll små fnyk av brända ben och bränd lera. Ytligt fanns även små tegelfnyk. Detta lager var kluvet av en sopgrop (A488) bestående av mörkgrå, relativt humös silt med inslag av lera. I gropen påträffades obränt djurben, tegelkross, spik och kalkbruk.

Figur 11. Sopgropen A488 som skär lager A484 till höger i bild. Foto från öster.

Analys

Tre kontexter har genomgått arkeobotanisk analys, vedartsanalys och ¹⁴C-analys. Ytterligare ett prov har analyserats arkeobotaniskt. De arkeobotaniska analyserna utfördes av Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult. Påträffat kol skickades vidare till Ulf Strucke, Antraco HB för vedartsanalys. Utvalt material (PM299) skickades till Ångströmlaboratoriet i Uppsala för ¹⁴C-datering.

Resultatet visar på tre tidsperioder med aktivitet inom schaktad yta. Den äldsta dateringen kommer från stolphålet A293 där gran daterades till 261–534 e. Kr. med 2 sigma (se bilaga 5). Vedartsanalysen visade dock att provet även innehöll kalkbruk och tegelfnyk utöver trärester av löv- och barrträd (Strucke i e-post). I provet fanns också en liten bit glas-slagg eller möjligen sekundärbränt glas (se bilaga 4). Dateringen visar således att någonting brunnit på platsen under yngre romersk järnålder eller folkvandringstid. Däremot är det omöjligt att säga om det rör sig om mänsklig aktivitet eller en skogsbrand. Själva stolphålet är sannolikt tillkommet i medeltid eller efterreformatorisk tid beaktat inklusionerna i fyllningen.

Alldeles intill stolphålet undersöktes en grophärd (A286). Det analyserade kolprovet PM302 innehöll frisk ved från björk, ek och gran. Björkkol daterades till 1325–1434 e. Kr. (se bilaga 4, 5).

Det sista provet togs i lager A236 som låg över stolphål A293 och grophärd A286. Provet (PM602) innehöll obränd bark och klen furustam. Tall daterades till åren 1528–1949 e. Kr. Störst sannolikhet finns i 1600- eller 1700-tal (se bilaga 4, 5).

Tabell 1. ¹⁴C-analys genomförda på Ångströmlaboratoriet i Uppsala. Kalibreringsprogrammet som använts är IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020). Kolet är valt från vedartsanalyser genomförda av Ulf Strucke, Antraco HB.

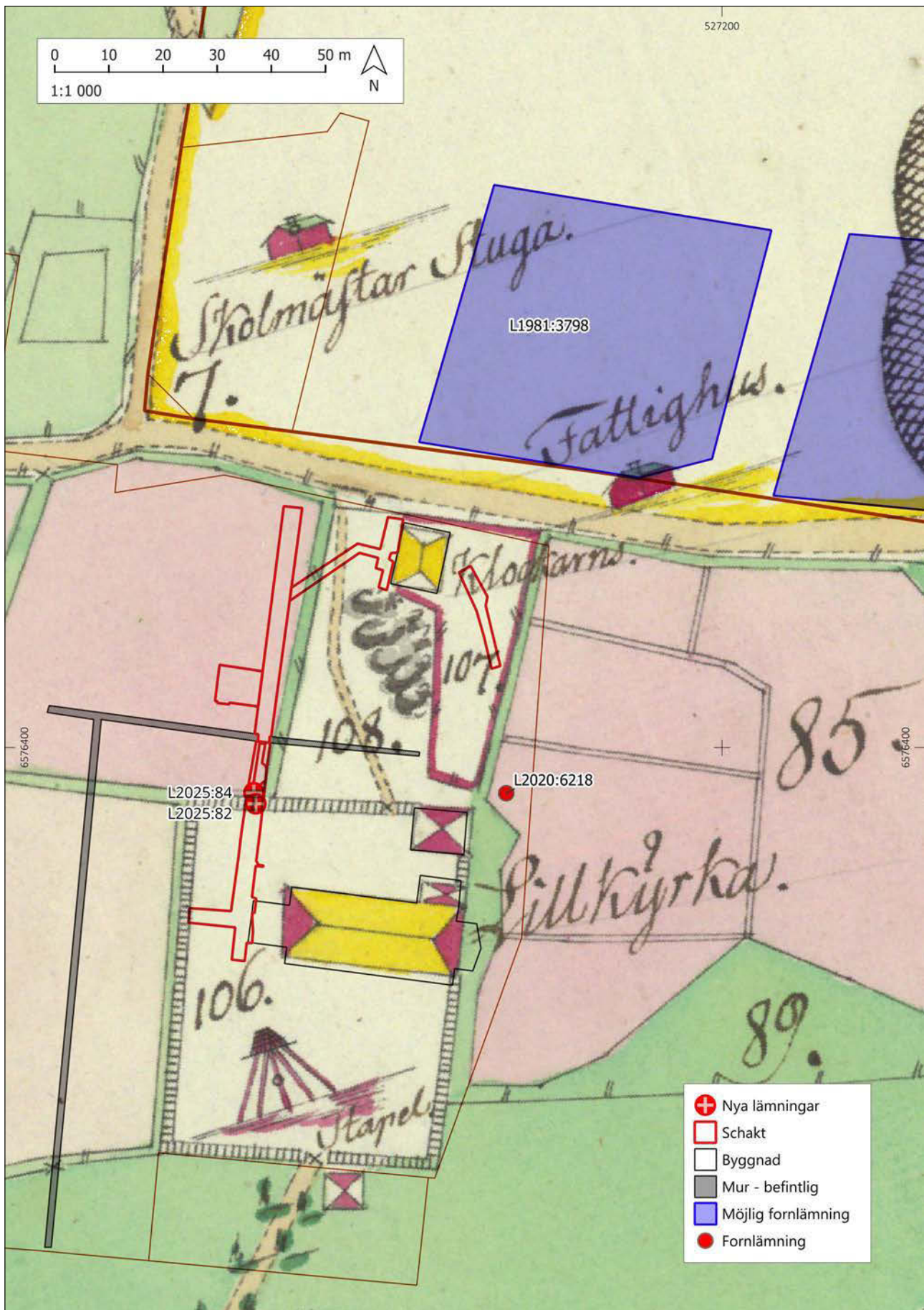
Lab.nr	Kontext	Typ	Prov	Arkeo- botanik	Vedart	Daterat material	¹⁴ C BP	SD 1	¹⁴ C cal 1	¹⁴ C cal 2	Högst sannolikhet
-	A484	lager	PM603	träkol	-	-	-	-	-	-	-
Ua-83360	A236	lager	PM602	-	Bark, tall	tall	237	30	1641-1949	1528-1949	1634-1802
Ua-83361	A286	härd	PM302	-	Björk, ek, gran	björk	540	28	1330-1425	1325-1434	1393-1434
Ua-83362	A293	stolphål	PM299	fiskben, fiskfjäll bl.a. abborre + glas-slagg eller sekundärt bränt glas	Björk, ek, gran, lönn. Även tegel, kalkbruk	gran	1659	31	266-431	261-534	338-440

TOLKNING

Vid en rektifiering av 1810 års arealavmätning (LMS S45-11:1) syns området med raserade stenar och lager ligga på platsen för den äldre kyrkogårdsmuren. När muren byggdes har inte kunnat klarläggas inom detta arbete. Under den raserade muren fanns en härd som troligen varit i bruk under tidigt 1400-tal. Det ger en äldsta, möjliga uppförandetid av muren till 1400-tal. Muren kan därmed ha byggts antingen under senmedeltid i samband med att koret breddades eller i början av 1600-talet då kyrkan breddades. Undersökningen visar att muren revs genom att välta eller dra ned stenmaterialet mot norr. Undersökningen har däremot inte kunnat besvara frågan om den rivna muren fyllt ut en lägre belägen marknivå eller om ett dike grävts utmed murens norra sida vari muren sedan rivits. Muren har registrerats i Kulturmiljöregistret som hägnad L2025:82. Den antikvariska bedömningen har, i samråd med Länsstyrelsen, gjorts att lämningen utgör fornlämning eftersom den har tillkommit före 1850 och har ett funktionellt, rumsligt och kronologiskt samband med Lillkyrka kyrka.

Under muren, i det djupschakt som grävdes, framkom en grophärd som har registrerats i Kulturmiljöregistret som härd L2025:84. Härden dateras till tiden runt sekelskiftet 1400 och utgör fornlämning. Den ligger endast 45 meter väster om härd L2020:6218. Den härden var något äldre: 1037–1208 e. Kr. med 2 sigma. Båda härdarna innehöll dock obrända ben. I L2020:6218 fanns ett lock till en oljelampa i östersjökeramik och i L2025:84 fanns förutom djurben även nål, spik och järnklumpar. Vad är det då för aktivitet eller aktiviteter som skett vid härdarna? En tolkning är att de var utomhushärddar som användes av långväga, medeltida kyrkobesökare för matlagning och värme, men varför innehåller de i så fall så mycket avfall?

Det markberedningslager (A202) som fanns från kyrkan och norrut har sannolikt deponerats i samband med den utbyggnad av kyrkan som utfördes år 1781, det eftersom lagret endast sträcker sig fram till den senare rivna kyrkogårdsmuren. Myllret av störhål tillsammans med de två närliggande stolphålen är med stor sannolikhet spår av hässjning från historisk tid. Marken brukades ju enligt 1660 års karta (LMA 18-lil-11) som äng. Lagret och groparna norr om störhålen har inte kunnat tolkas, men det anses rimligt att groparna är stenvlyft. I schakt S480 fanns en sogrop och ett lager, båda från nyare tid. Även vid 2020 års utredning påträffades avfall från senare tid i området (Balknäs 2020).

Figur 12. De nya lämningarna L2025:82 och L2025:84 på en rektifierad karta från år 1810 (LMA S45-11:1). Skala 1:1 000.

UTVÄRDERING AV RESULTATEN i förhållande till undersökningsplanen

Undersökningen har genomförts i form av schaktningsövervakning enligt anvisningarna i Länsstyrelsens generella förfrågningsunderlag för år 2023. Ett avsteg har gjorts i det att rapporten inte blev klar inom angiven tid. I övrigt får resultaten ses som intressanta bidrag till kunskapen om den medeltida och historiska miljön kring Lillkyrka kyrka.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Örebro
Kommun	Örebro
Landskap	Närke
Socken	Lillkyrka
Fastighet	Ekeberg 1:17
Lämningsnummer och -typ	hägnad L2025:82, härd L2025:84, (härd L2020:6218)
Datering	Järnålder, medeltid, nyare tid
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2023-08-16
Länsstyrelsens diarienummer	431-3659-2023
Ärendenummer i Fornreg	202301424
Arkeologgruppens projektnummer	P23051
Projektledning	Tobias Vinoy
Personal	Nina Balknäs, Ebba Knabe, Erica Strengbom, Tobias Vinoy
Undersökningstid	2023-09-12 till 2023-11-07
Undersökt yta	475 m ²
Inmätningsteknik	RTK-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Läge och koordinater	Lillkyrka, 10F5g83 SWEREF 99TM X 6576392 Y 527115
Höjdsystem	RH 2000
Arkiv	Arkivmaterial förvaras hos Arkeologgruppen.
Digitalt arkiv	Digitalt arkivmaterial förvaras på Arkeologgruppens molnserver.
Fynd	Fynd 1-6 förvaras hos Arkeolog- gruppen i väntan på fyndfördelning.

REFERENSER

Tryckta källor

- Balknäs, N. 2020. Härd vid Lillkyrka kyrka. L 2020: 6218. Ekeberg 1:7, Lillkyrka socken, Örebro kommun, Närke. Arkeologisk utredning. *Arkeologgruppen AB rapport 2020:52*.
- Bonnier, A-C. & Ullén, M. 1970–1972. *Kyrkor i Närke. Sveriges kyrkor, Närke*. Tillägg till band I. Stockholm.
- Esbjörnson, E. 2000. *Kyrkor i Örebro län – en vägledning till Svenska kyrkans kyrkobyggnader*. Örebro.
- Sárkány, T. 1971. *Lillkyrka och Götlunda kyrkor*. Glanshammars härad, Närke band 1:5. Volym 141 av Sveriges kyrkor, Konsthistoriskt inventorium. Stockholm.

Muntlig uppgift

- Brorsson, T. 2020 (efter att Balknäs 2020 publicerats)

Kartor och digitala arkiv

LANTMÄTERIMYNDIGHETERNAS ARKIV (LMA)
1660, Karta, Lillkyrka sn, Ekeberg, 18-lil-11

LANTMÄTERISTYRELSENS ARKIV (LMS)
1810, Arealavmätning och rågångskarta,
Lillkyrka socken, Ekeberg nr 1, S45-11:1

FÖRTECKNING ÖVER FIGURER

Figur 1. Översigtskarta med schaktningsövervakningen markerad inom svart cirkel. Skala 1:50 000. Insticksfil i skala 1:1 000 000.

Figur 2. Undersökningsområdet med lämningar i Kulturmiljöregistret. Skala 1:5 000.

Figur 3. Karta från år 1660. Skala 1:1 000.

Figur 4. Schakt och anläggningsplan. Rödskrafferade ytor är äldre arkeologiska insatser. Skala 1: 500.

Figur 5. Anläggningsplan över området med stratigrafi. Skala 1:200.

Figur 6. Grav A140 sedd från väster.

Figur 7. Stenpackning A251 och kalbrukslager A243 sedda från nordöst.

Figur 8. Sektion genom A251, A243 och A236, västra schaktväggen i schakt S273.

Figur 9. Lodfoto över härd A286, stenpackning A278, stolphål A293. Norr nedåt i bild.

Figur 10. Sektion genom gropen A356. foto från norr.

Figur 11. Sopgropen A488 som skär lager A484 till höger i bild. Foto från öster.

Figur 12. De nya lämningarna L2025:82 och L2025:84 på en rektifierad karta från år 1810 (LMA S45-11:1). Skala 1:1 000.

FÖRTECKNING ÖVER TABELLER

Tabell 1. ¹⁴C-analyser genomförda på Ångströmlaboratoriet i Uppsala. Kalibreringsprogrammet som använts är IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020). Kolet är valt från vedartsanalyser genomförda av Ulf Strucke, Antraco HB.

FÖRTECKNING ÖVER BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Bilaga 2. Anläggningstabell

Bilaga 3. Fyndlista

Bilaga 4. Arkeobotanisk analys

Bilaga 5. Vedartsanalys

Bilaga 6. ¹⁴C-analys

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Snr	L x br/m	Djup/m	Beskrivning
S170	40,5 x 11/3,5	0,5	Vid kyrkporten 0,05 m plattor följt av 0,1 till 0,15 m ljus gulorange grusig sand. Under det ett 0,07 m djupt brunt lager med hårt packad grusig sand med större inslag av finkornigt material. Detta lager innehöll även mindre tegelkross. Därunder fin ljusbrun sandig silt, ställvis ren lera. I övergången lite obränt ben. Ovanstående gäller den lilla 0,5x0,02 m stora testgrop som grävdes för hand efter att plattorna avlägsnats. Visade sig vara i östra delen av en nedgrävning. Återstår ca 0,05 m av grusig sand med små benbitar. I schaktets S del är den V delen grävd och innehåller påförd sand. I Ö kvarstår den tidigare markberedning som i ovanstående beskrivning finns under sanden. I denna fyllning stort inslag av stora tegelstenar och även en 0,5 m stor huggen sten. Två lager sand. I V armen 0,5 m plattor, resterande 0,25 m påförd grusig sand. Mot botten av detta lager fanns ställvis samma siltiga sand (A202) som fanns in under kyrkan. I detta understa lager finns tegelkross.
S273	10 x 2	1,1	Maskingrävt djupschakt som tar vid på 0,5 meters djup. 0,25 m grusig sand med rikligt med kalkbruk följt av 0,25 m svartbrun silt (sannolikt A245) innehållandes enstaka sten <0,1 m. I botten kom en hård, A286, och ett stolphål, A293, som skar undergrund av siltig sand.
S304	8 x 7	0,3	Grästorv 0,1 m, därunder omrörda massor med humös, brun siltig sand, grus, lite tegelkross, U-balk och runt 0,4 m stora stenar. I SV en brunn med cementrör och yttre fyllning av stenkross.
S364	44 x 3	0,7	Fram till mitten av S304 omrörda massor med humös, brun siltig sand och stenkross med inslag av tegelkross. Norr om det: 0,2 m matjord (?) sedan i delar ett 0,25 m djupt lager med omdeponerad, ren siltig sand med fickor av ren sand. Därunder 0,1 m ljus sand och 0,2 m brungrå sandig silt med enstaka kolfnyk, tegelkross, spik och småsten. Undergrund av siltig sand.
S454	33 x 1,5/3,5	0,3	T-format snedschakt mot röda huset. Inget av antikvariskt intresse på framtagna nivå. Ej grävd ned till undergrunden!
S480	19 x 1,5/2,5	1,4	Redan grävd yta. Fyllning av gråbrun kulturpåverkad silt med större sten <0,5 m. Varvat med ljust grå lera med sten under. Längre söderut finns ett litet parti med lerig undergrund på 0,8 m.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Anr	Typ	Form i plan	L x br/m	Dj/m	Beskrivning	Kommentar
A140	Grav	Ej helt framtagen	0,65x0,65	-	Nedgrävning med brun sandig silt med enstaka kol och grus i ytan. Framträdde i schaktbotten under lager A202.	Ej undersökt, kvarligger på 0,5 m dj.
A202	Lager	-	27x12	-	Sandig silt med inslag av kol, tegelkross och ben. En större mängd spik påträffades koncentrerade kring kyrkans ingång.	F20
A236	Lager	-	7,2x2	0,25	Träigt lager bestående av brungrå sandig silt. Ej närvarande S om A214. På 0,9 m dj övergår lagret i brungrå sandig silt med enstaka småsten. Prov taget i botten.	Ua-83360: 1528–1949 e.Kr. 2 sigma, F1-3, F19
A243	Lager	-	7,8x3,5	0,3	Rasmassor med kalkbruk, luckert med enstaka sten (fler och större ju längre N-ut). Avtar gradvis mot N i den västra delen. I Ö kompakt kalkbrukslager.	
A251	Stenpackning		10,5x3,5		0,3–0,6 meter stora stenar. Enstaka stenar i västra schaktväggen var upp till 1 meter stora. Flertalet sprängsten. En av stenarna hade ett borrhål. Fyllningen mellan stenarna var lös och bestod av lager A243 som utfyllnad.	
A278	Stenpackning	Oregelbunden	0,6x0,6	0,1	Bestående av natursten, 0,07 till 0,2 m. I plan finns ingen antydning till nedgrävning. Diktan A286 men ingen överlagring. Direkt på undergrund.	
A286	Härd	Oval	1,05x0,6	0,18	Grophärd. Fet sandig silt, lite melerad, huvudsakligen mörkbrun, inslag av sten <0,1 m, enstaka skärvig. frekvent kol, relativt stora bitar. I botten en djurgång. I norra och östra delarna en tydlig kantkedja bestående av stenar 0,05 till 0,17 m. De är del av den homogena fyllningen. Gott om större kolbitar direkt under kantkedjan. I södra delen kom en mängd oidentifierade järnklumpar och huvudet på en mindre spik. I N, in i schaktkanten kroppen av en spik som låg horisontellt, precis i nivå ovan den övre delen av kantkedjan, som tar vid på ett djup av 1,08 m, från schaktkanten. Två mindre obrända benbitar, revben? Med slip- eller skärspår i? Något smält i fyllningen. Vid grävning framstod A286 som en grav med relativt raka sidor i N och S, men lättare sluttande i Ö. Plan botten och något skålade bottenkanter.	Ua-83361: 1325–1434 e.Kr. 2 sigma. F4-10, F27,29
A293	Stolphål	Oval	0,3	0,12	Fyllning av gråbrun sandig silt. Sluttande sidor med plan botten. Undersökt 25%.	Ua-83362: 261–534 e.Kr. 2 sigma
A312	Brunn	Kvadratisk	2,4x2,4	-	Brunn med cementrör, yttre fyllning av sten 0,2–0,4 m stora, de flesta kantiga.	
A316	Fläck	Rund	0,12	0,01	Rund i plan med rikligt med kol, endast botten kvar.	

Anr	Typ	Form i plan	L x br/m	Dj/m	Beskrivning	Kommentar
A334	Stolphål	Rund	0,45	0,14	Gråbrun sandig silt med små inslag av tegelfnyk och kalkbruk. Fyllning identisk med lager A245. I övergången mellan lagret och stolphål litet obränt ben. Sluttande sidor, rundade bottenkanter och plan botten.	F11-13, F28
A356	Grop	Rundad	2,5		Brungrå sandig silt med enstaka kolfnyk och sten i ytan. Själva nedgrävningen är 1,5 m. Enstaka kolfnyk och tegelkross genom hela fyllningen. Raka väggar, plan botten.	
A368	Lager	-	4,4x3,2	0,3	Sammanslagning av två lager bestående av ett 0,1 m djupt lager med relativt luckert lager med kalkbruk följt av 0,2 m brungrå sandig silt, precis i övergången F372.	F12
A373	Stolphål	Rund	0,6	0,2	Brungrå sandig silt. Småsten <0,08 längs sidorna och ett par i botten. Rest av stolpe. Skålad.	
A382	Stolphål	Rund	0,25	0,09	Rundad botten med liten spets. Fyllning av brungrå sandig silt. Småsten som skoning.	
A388	Stolphål	Rund	0,2	0,06	Rundad botten med fyllning av brungrå sandig silt. Småsten som skoning. Rest av stolpe.	
A393	Pinnhål	Rund	<0,1	-	Myller av 0,05 upp till 0,1 m st. pinnhål.	
A436	Grop	-	1,3x0,75	0,1	Grop efter stenlyft, i par med A443. Innehöll sylsten 0,8x0,5 m.	
A443	Grop	-	1,35x0,8	0,1	Grop efter stenlyft, i par med A436.	
A484	Lager		2x0,3	0,4	Äldre markhorisont. Grå sandig silt med inslag av småsten, små fnyk av brända ben, bränd lera, kol och möjligen keramik. Underst 0,1 m mörkare nyans, innehållandes extremt fragila och små rester av bränt ben. Resterande del, 0,3 m är gråare. Här kommer "fynden", inklusive tegel.	F8-10
A488	Sopgrop		2,3	0,6	Sopgrop med sten, lera, silt, obränt ben (maxila av får/get?), spik, tegelkross. Tar vid på ca 0,5 m. Ej grävd till botten.	F16-17

Bilaga 3. Fyndlista

Fnr	Material	Typ	Sakord	Antal	Vikt/g	Beskrivning	Kontext	Lnr	Gallrad
1	Bruk	Kalkbruk		1	64	Med kolfragment för datering, puts?	A243	L2025:82	
2	Keramik	Yngre rödgods	Fat	4	19	Inv. gul glasyr	A236	L2025:82	
3	Keramik	Yngre rödgods		4	35	Inv. klar-/brun glasyr, utv. Spår av glasyr, reliefränder	A236	L2025:82	
4	Bruk	Kalkbruk		15	43	Med kolfragment för datering, gult	A286	L2025:84	
5	Bränd lera		Lerklining	3	14	Förhållandevis täta	A286	L2025:84	
6	Bergart	Kvarts	Kärna	1	12		A286	L2025:84	
7	Järn		Nubb	3	2	15 mm	A286	L2025:84	x
8	Järn		Spik	1	7	Utan huvud, handsmidd	A286	L2025:84	x
9	Järn		Nål	1	1	Utan öga, 39 x 1 mm	A286	L2025:84	x
10	Smälta		Smälta	1	1	16 x 7 mm, oformlig	A286	L2025:84	x
11	Tegel		Tegel	4	2	Kross	A334	-	x
12	Järn		Nubb	1	1	17 mm	A334	-	x
13	Bergart	Kvarts	Avslag	1	2	19 x 17 x 6 mm	A334	-	
14	Tegel		Tegel		73	Kross	A484	-	x
15	Bruk	Kalkbruk		3	2	Kross	A484	-	x
16	Keramik	Rödgods	Fat	1	15	Inv. gul glasyr, tj. 19 mm	A484	-	x
17	Keramik	Yngre rödgods		1	3	Inv. klarglasyr	A202	-	x
18	Järn		Spik	1	6	T-form, handsmidd	A368	-	x
19	Järn		Spik	1	11	Fyrkantigt, platt huvud, handsmidd	A236	-	x
20	Bränd lera		Lerklining	10	22	Klumpar	A202	-	x
21	Keramik	Yngre rödgods	Fat	1	21	Inv. gul glasyr med vita ränder	S480	-	x
22	Järn		Spik	1	7	Handsmidd	A488	-	x
23	Tegel		Tegel	2	20	Kross	A488	-	x

Fnr	Material	Animal/human	Art	Benslag	Vikt (g)	Bränt/obränt	Kontext	Lnr	Gallrad
24	Ben	Animal			24	Obränt	A286	L2025:84	x
25	Ben	Animal			11	Obränt	S480	-	x
26	Ben	Animal			66	Obränt	A488	-	x
27	Ben	Animal			1	Obränt	A286	L2025:84	x
28	Ben	Animal			1	Obränt	A334	-	x
29	Ben	Animal			1	Obränt	A236	L2025:82	x

ARKEOBOTANISK ANALYS

Stefan Gustafsson, Arkeologikonsult
Rapport 2024

Beställare: Arkeologgruppen Plats: Lillkyrka kyrka vid L2002:6218

Inledning

Den arkeobotaniska analysen omfattar tre jordprover från en undersökning vid Lillkyrka kyrka i Örebro län, L2002:6218.

Metod

Jorden våtsiktades i vatten och det använda sålet hade en maskvidd av 0,2 millimeter. Identifieringen gjordes med hjälp av mikroskop med 4 till 600 gångers förstoring samt referenslitteratur och referenssamling (Berggren 1969, 1981; Jacomet 2006; Plant atlas; Schweingruber 1978, 1990; www.woodanatomy.ch).

Resultat

PM299 A293 Stolphål

Provet innehöll en del träkol som skickades vidare till Ulf Strucke för vedartsanalys. I övrigt påträffades enbart fiskben och fiskfjäll från bland annat abborre.

En liten slaggbit, ev glasslagg eller sekundärt bränt glas hittades och så i provet.

PM302:286 Hård

Provet innehöll träkol som skickades vidare till Ulf Strucke för vedartsanalys.

PM602:236 Lager

Provet innehöll oförkolnat trä och träkol som skickades vidare till Ulf Strucke för vedartsanalys.

PM603:484 Lager

Provet innehöll små kolbitar som skickades vidare till Ulf Strucke för vedartsanalys.

Resultatet från den arkeobotaniska analysen kunde inte ge någon information kring de frågeställningar som ställts upp. Proverna innehöll inga indikatorer på odling, hantverk eller andra aktiviteter.

PM-nr	A-nr	Träkol	Oförkolnat trä	Glasslagg?	Fiskben	Fiskfjäll
299	293	++		1	+	++
302	286	+++				
602	236	++	++			
603	484	++				

Figur 1. Innehållet i de analyserade proverna.

(+) ringa förekomst, + enstaka bitar, ++ god förekomst, +++ riklig förekomst.

Referenser

Litteratur

BERGGREN, G. 1969. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 2: Cyperaceae. Swedish natural Science Research Council, Stockholm.

BERGGREN, G. 1981. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species with morphological descriptions*. Part 3: Salicaceae–Cruciferae. Swedish Museum of natural History, Stockholm.

JACOMET, S. 2006. Identification of cereal remains from archaeological sites. Archaeobotany Lab, IPAS, Basel University. Opublicerat kompendium.

MORK, E. 1946. *Vedanatomi*.

SCHWEINGRUBER, F. H. 1978. *Microscopic Wood Anatomy*. Structural variability of stems and twigs in recent and subfossil woods from Central Europe. Zug, Switzerland.

SCHWEINGRUBER, F. H. 1990. *Anatomy of European woods*. Paul Haupt förlag, Bern, Stuttgart, Wien.

Digitala källor

DIGITAL PLANT ATLAS
University of Groningen
Deutsches Archäologisches Institut
<https://www.plantatlas.eu>

WOOD ANATOMY OF CENTRAL EUROPEAN SPECIES
www.woodanatomy.ch

Bilaga 5. Vedartsanalys

Antraco

vedartsanalys

Projektid 2771

Närke, Örebro kommun, Glanshammars socken, Ekeberg 1:7, L2020:6218

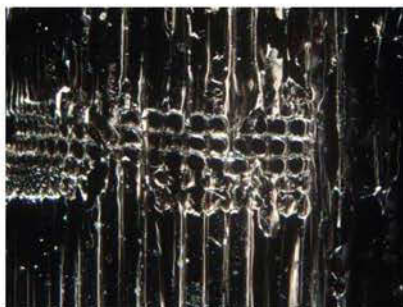
Stolphål, A293, PM299
Provet rensades från silt och sand. Träkolet var kraftigt nedbrutet och täkt av saltavlagringar. I prover fanns även trärester av såväl löv- som barrträd. Gran valdes för datering

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Björk	Ek	Gran	Lönn
0,6	0,6	23	23	1	3	18	1

Härd, A286, PM302
Provet var väl rensat. Till del var träkolet sekundärt fragmenterat. Träkolet kom genomgående från frisk ved utan tecken på röta. För datering valdes ung stam eller gren av björk.

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Björk	Ek	Gran
8,1	2,2	Över 500	95	6	39	50

Lager, A236, PM302
Även detta prov var väl rensat. Provet innehöll dels obränd bark, dels yttre delar av en klenare stam av furu. Den senare valdes för datering

Vikt (g)	Analyserad vikt (g)	Fragment	Analyserat antal	Bark	Tall
1,9	1,9	35	35	15	20

Bilaga 6. ^{14}C -analys

UPPSALA
UNIVERSITET

Ångströmlaboratoriet
Tandemlaboratoriet

Kol-14 gruppen

Besöksadress:
Ångström Laboratoriet
Lägerhyddsvägen 1

Postadress:
Box 529
751 21 Uppsala

Telefon:
018 – 471 3124

Hemsida:
www.uu.se/centrum/tandemlab

E-post:
radiocarbon@physics.uu.se

Uppsala 2024-06-14

Tobias Vinoy
Arkeologgruppen i Örebro AB
Radiatorvägen 11
702 27 ÖREBRO

Resultat av ^{14}C datering av träkol från P23051, L2020:6218, Lillkyrka, Örebro, Närke. (p 5941)

Förbehandling av träkol:

1. Synliga rottrådar borttages.
2. 1 % HCl tillsätts (10 h, under kokpunkten) (karbonat bort).
3. 1 % NaOH tillsätts (10 h, under kokpunkten). Detta steg upprepas tills den lösliga delen inte längre är mörkfärgad.

Löslig fraktion fälls genom tillsättning av konc. HCl. Fällningen som till största delen består av humusmaterial, tvättas, torkas och benämns fraktion SOL. Olöslig del, som benämns INS, består främst av det ursprungliga organiska materialet. Denna fraktion ger därför den mest relevanta åldern. Fraktionen SOL däremot ger information om eventuella föroreningars inverkan.

Före mätningen av ^{14}C -innehållet i acceleratorm förbränns det tvättade och intorkade materialet, surgjort till pH 3, till CO_2 -gas som i sin tur grafiteras genom en Fe-katalytisk reaktion. I den aktuella undersökningen har fraktionen INS daterats.

RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}_{\text{‰}}$ V-PDB	^{14}C ålder BP
Ua-83360	A236 PM602	-25,9	237 ± 30
Ua-83361	A286 PM302	-28,0	540 ± 28
Ua-83362	A293 PM299	-26,8	1 659 ± 31

Med vänliga hälsningar

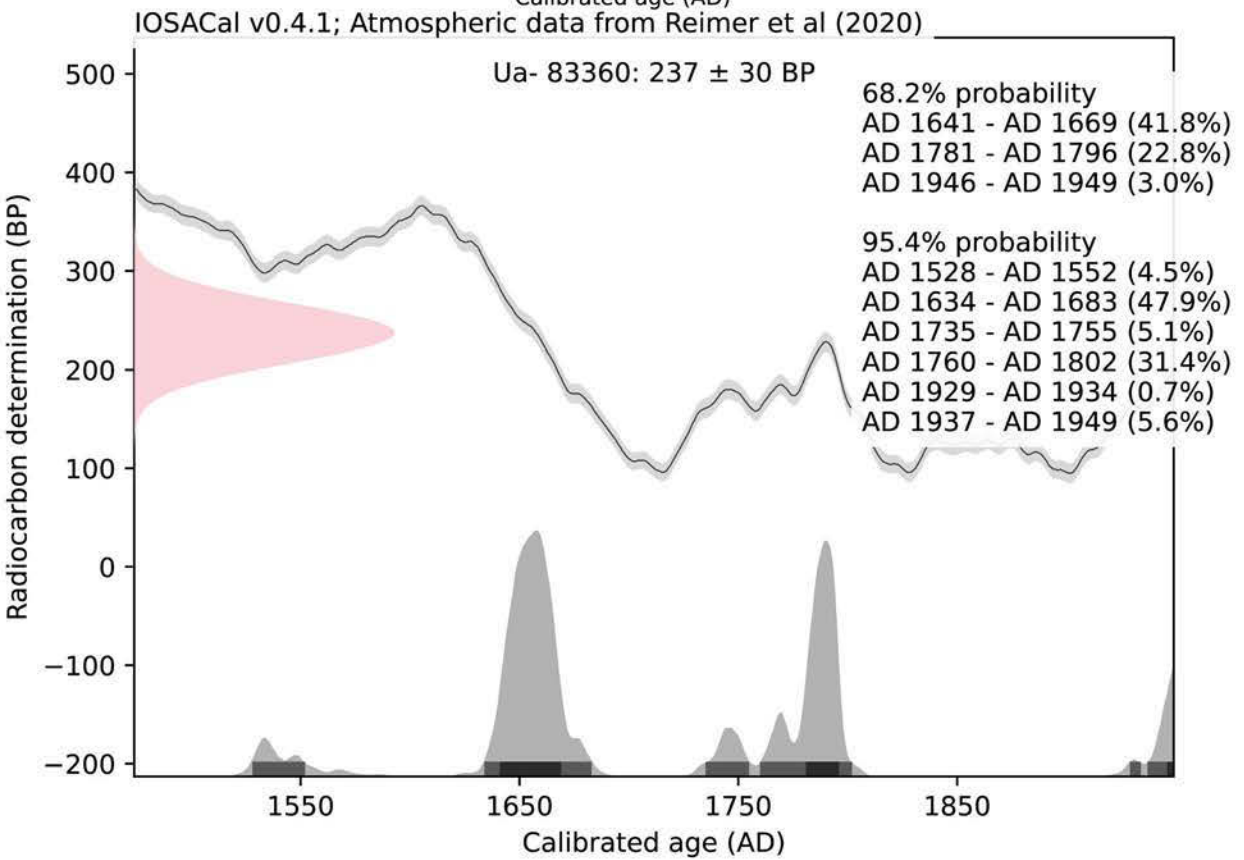
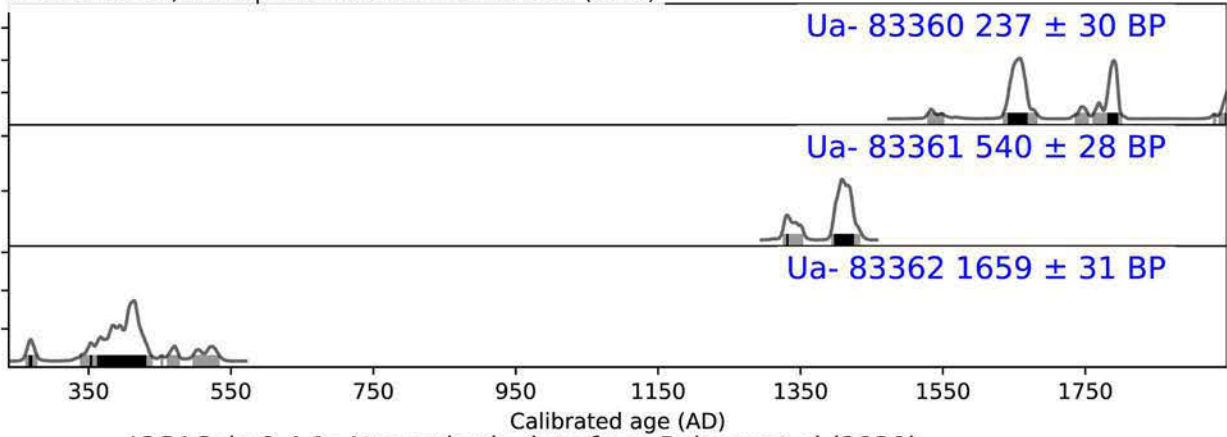
Maximilian
Schmidt

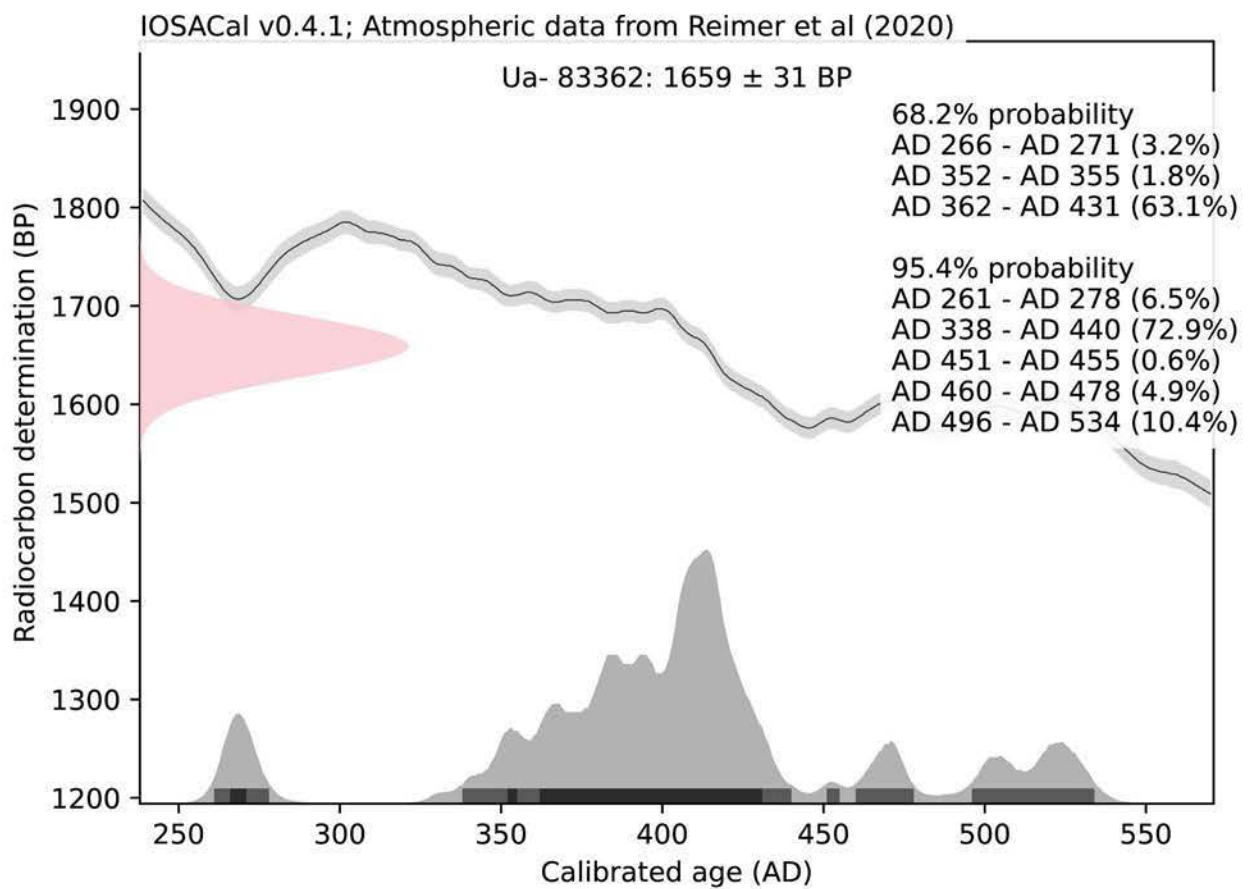
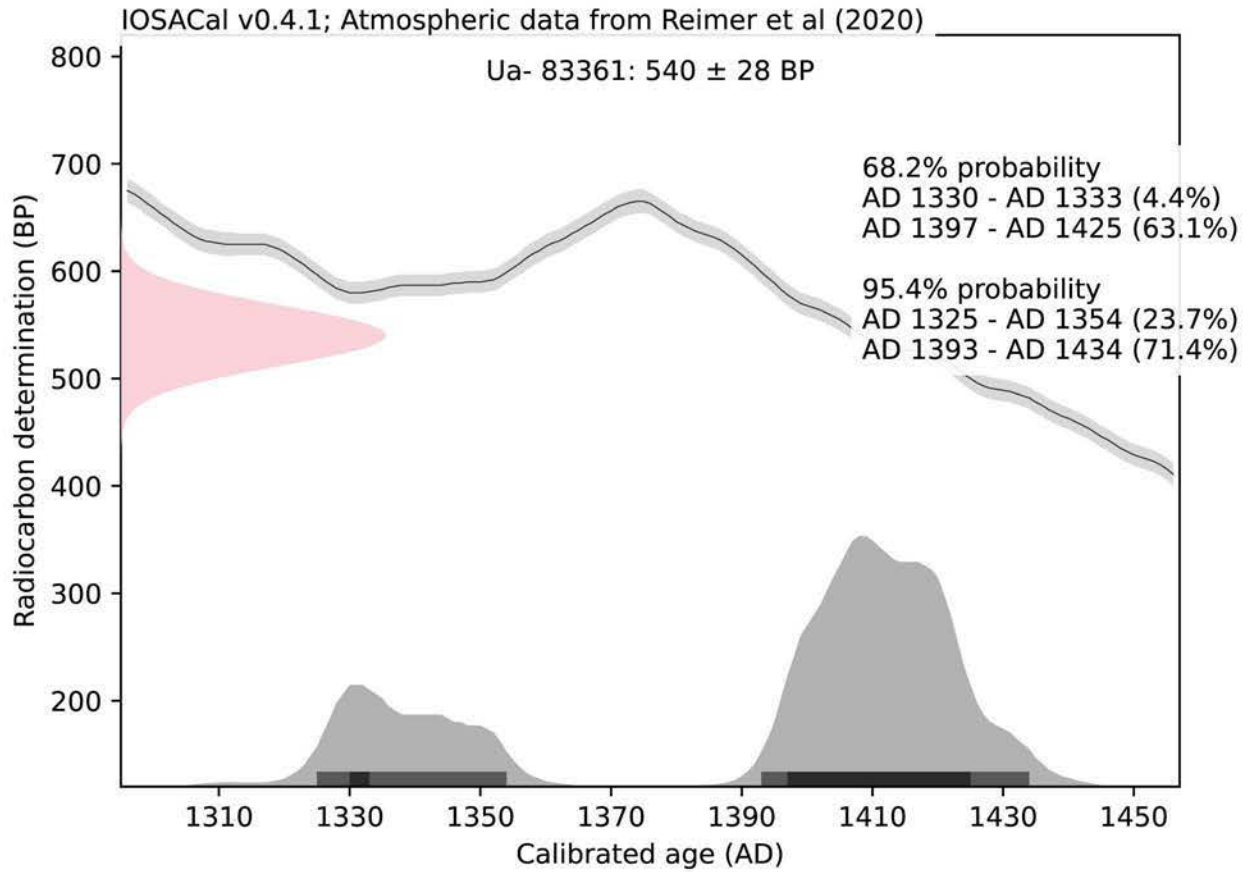
Digitally signed by Maximilian Schmidt
DN: cn=Maximilian Schmidt, c=SE,
o=Uppsala universitet,
email=maximilian.schmidt@physics.uu.se
Date: 2024.06.17 09:24:03 +02'00'

Maximilian Schmidt/Daniel Primetzhofner

Kalibreringskurvor

IOSACal v0.4.1; Atmospheric data from Reimer et al (2020)

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2025:06

